

Szőke Brigitta – Mack István

Válságkezelés a visegrádi négyek országában

Recession Management in the Countries of the Visegrád Four

Összefoglalás

Kelet-Közép-Európa 1990-es évek elején függetlenedett országai az Európai Unióhoz való csatlakozásukkal a modern kori történelmük legnagyobb esélyét kapták meg a nyugati világgal szemben fennálló elmaradottságuk ledolgozásához. A belépésüket követően eltelt 10 év azonban mind pozitív, mind negatív eseményeket is tartogatott számukra. A válság jelentősen megakasztotta a felzárkózásukat, egyúttal a tagállamok és az EU szintjén is felszínre hozott hiányosságokat. Cikkünkben arra keressük a választ, hogyan is hatottak ezek a folyamatok Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia eseményekben meglehetősen gazdag időszakára. Az államadósság szintjének bemutatásával az egyes országokban rejtőző gazdasági potenciál nagymértékben meghatározható, ezért is választottuk a kiértékelését. Górcső alá vettük mindezen felül azt is, hogyan alakult az időszakban a visegrádi négyek országában a munkanélküliségi ráta.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G01, H6, E24

Kulcsszavak: recesszió, hitelválság, visegrádi négyek, munkanélküliség, államadósság

SZŐKE BRIGITTA PhD-hallgató, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Üzleti Tudományok Intézete (szoke.bridget@gmail.com), Mack István, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Pénzügy MSc (mack.istvan@gmail.com).

Summary

When the Central and Eastern European countries which gained independence during the early 1990's acceded the European Union, they were given their greatest opportunity in modern history to decrease their backlog behind Western countries. However, the first decade after accession brought both positive and negative experiences. The recession halted their catch-up and revealed problems at the level of Member States and the EU. The study discusses the way these processes affected the Czech Republic, Poland, Hungary and Slovakia in the 10 years. Government debt levels can determine the economic potential in each country. Another indicator analysed in the study is the unemployment rate and its developments in the period in the countries of the Visegrád Four.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: G01, H6, E24

Keywords: recession, debt crisis, Visegrad Four, unemployment, public debt

BEVEZETÉS, A VÁLSÁGKEZELÉS

Az Edward Lorenz által feltárt káoszelmélet szerint az olyan, sok összetevőből álló rendszerek, mint például az időjárás vagy éppen a tőzsde kiszámíthatatlansága, még ha időszakosan meg is határozható, az események végleges kimenetele lényegében megjósolhatatlan. Ez a meghatározás véleményünk szerint tökéletesen szemlélteti a világ gazdaságában az elmúlt évtizedekben mind nagyobb szerepet öltő globalizációs folyamatokat és annak hatásait. A kétpólusú világrendszer felbomlásával új távlatok és piacok nyíltak meg a kereskedelemben, újabb területeket lehetett a fejlett nyugati országok által menedzselt Európai Unióhoz csatolni. A túlzott beolvasztásra és egymásrautaltságra 2008 második felében súlyos csapást mért a másodlagos amerikai jelzálogpiacról kiindult gazdasági és hitelválság: bár az amerikai gazdaságban is jelentős károkat és recessziót okozott, a fő elszenvetője a folyamatoknak, így 9 év távlatából már egyértelműen kijelenthető, hogy a legnagyobb bővítése után még csak az új irányvonalat kereső EU tagállamainak gazdasága lett. Az általunk vizsgált szereplők kelet-közép-európai országok, a balti államokkal karöltve, talán túlságosan is elbizakodottak voltak a nyugati partnereik stabilitását és erejét tekintve, ami hamar meg is bosszulta magát. Tanulmányunk célja az, hogy bemutassuk a recesszió hatásait és a hozott válaszlépések leglényegesebb pontjait, valamint hogy 2014-ben miért is tartottak ott a visegrádi négyek tagállamai, ahol tartottak. „A globális válságot megelőzően a gazdaságpolitikai viták középpontjában világszerte a fiskális fegyelem állt. Ebben szerepet játszott, hogy tudományos körökben az volt az uralkodó vélemény, hogy a folyó fizetési mérleg hiányának csak annyiban van jelentősége, amennyiben a kormányzati szektor hiányára vezethető vissza” (Lámfalussy, 2008). Ennek következtében a fegyelem a fiskális fegyelem érvényesíthetőségére összpontosult a költségvetési politikán túli világ helyett. Wyplosz (2002) és Debrun–Kumar szerzőpá-

ros (2007) érvelése szerint a monetáris politika intézményeihez hasonlóan szükséges, hogy a fiskális politika felett is független intézmény őrködjön. Mások (Milesi-Ferretti, 1997) a költségvetési folyamatok átláthatóságát tekintették elsődleges prioritásnak. Alesina és Perotti (1996) a deficitcsökkentés vizsgálata során jutott arra, hogy a lehetséges veszélyforrások közül a mérleg alatti tevékenységek emelkednek ki. Az egyes költségvetési tételek áthelyezése a hagyományos mérleg sorokból a „szűrkezőnába” olyan végkifejletet eredményezhet, ami ellentétes a közösség hosszú távú érdekeivel (Asztalos, 2015). Lámfalussy (2008) azt is kiemelte, hogy a magánszféra szereplői is meghatározó szerepet játszhatnak egy-egy ország gazdasági helyzetének alakulásában. A figyelem tompulása mindig jelen van a kockázatok irányába: egyrészt a hitelfelvevők túlbecsülhetik teherbíró képességük határát, másrészt a hitelnyújtók is túlzottan kedvező várakozásokra építhetik a jövőjüket. Mindeközben a felügyeleti hatóságok strukturális gyengeségei is közrejátszhatnak a különböző pénzügyi aktívák félrearázásában (Asztalos, 2015:474).

A visegrádi négyek tagállamaiként számon tartott országok Európai Unióhoz való csatlakozásukat követően igazi sikersztorit mutattak be: már a belépésüket megelőzően is folyamatos gazdasági fejlődés, majd az azt követő, robbanásszerű növekedés elismerést váltott ki még a legádázabb szakértőkből és az Unió-ellenességet hirdető politikusokból is. Választásunk azért esett erre a témára, azaz a válság bemutatására, valamint az országok által reagálásként hozott intézkedések vizsgálatára, mivel ezek a döntések, legyenek pozitívak vagy adott esetben negatív kimenetelűek, évek óta jelentős befolyással bírnak mindennapjainkra is.

A közel tíz éven át tartó virágzó időszaknak vetett véget egy csapásra a 2008-ban kitört pénzügyi és gazdasági hitelválság: az Amerikai Egyesült Államok másodlagos jelzálogpiacáról kiindult recesszió, a világon végigsöpörve, törte meg ezt a prosperáló időszakot, gyakran radikális változásokat és bizalmatlanságot hagyva maga után. A cikk első fejezetét ezért annak szenteltük, hogy bemutassuk ennek a globális méretűre duzzadt válságnak a kialakulását, gyakran sokkoló hatásainak eredményét. Mindemelllett az európai viszonyokra, azon belül is a már említett és a cikkünk gerincét adó V4 országaira helyezük a hangsúlyt. Feltárjuk, hogy a rendszerváltozást követően a korábbi kommunista blokk élenjáró országainak hogyan is sikerült, már független államként, szembenézniük a piacgazdaság kihívásaival, majd pedig hogyan vette őket szárnyai alá a bennük fantáziát és piacot látó EU. Bár lényegében azonos volt a kiinduló helyzetük, az azóta eltelt több mint negyed évszázados periódus alatt meghozott, számos helyzetben igencsak eltérő gazdaságpolitikai döntéseiknek köszönhetően, napjainkra már jelentős különbségek alakultak ki közöttük.

Az országoknak a csatlakozást követő, de még a válságot megelőző éveinek teljesítményeit kívántuk összevetni: ábrák és diagramok segítségével szeretnénk bemutatni a feltárt, az impozáns növekedésük hátterében álló folyamatokat, valamint azokat a meghozott döntéseket és hatásait, amelyek jelentős befolyással bírtak ebben az időszakban. A mutatók között szerepelnek az országok látványos növekedéséhez elengedhetetlen és egyben hiteles összehasonlítási alapként használható bruttó hazai össztermék nagysága, valamint annak százalékos változása. Az államadósság szintjének

bemutatásával az egyes országokban rejtőző gazdasági potenciál nagymértékben meghatározható, ezért is választottuk a kiértékelését. Górcső alá vettük mindezekon felül azt is, hogyan alakult 2004 és 2014 között a visegrádi négyek országaiban a munkanélküliségi ráta.

A kapott adatokból és feltárt összefüggésekből következtetést kívánunk levonni. A téma mélyebb vizsgálata során számos olyan problémával, eljárásmóddal és helyzettel találkoztunk, amelyek esetleges megoldása, megváltoztatása jelentős, érdemi fejlődést idézhetne elő úgy az Európai Unió, mint a visegrádi négyek válságkezelési tevékenységében. Külön kiemelnénk, hogy értékeléseinket, véleményeinket pusztán az összegyűjtött és kapott adatokra hagyatkozva, objektivitás mellett hoztuk meg, függetlenül attól, hogy azok éppen melyik politikai irányvonal döntése nyomán születtek meg. Az ábrák elkészítéséhez az adatokat elsődlegesen az Európai Unió hivatalos statisztikáit tömörítő honlapja, az Eurostat segédletével gyűjtöttük össze. Ezenfelül számos, hasznosnak bizonyuló kiegészítő információhoz jutottunk hozzá az országok statisztikai hivatalai portáljainak böngészése közben is.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Tanulmányunkban a különféle makrogazdasági mutatókat összevontan kívánjuk kezelni. A válságot követő időszakot 2014-ig bezárólagosan tárgyaljuk, az adathalmaz és a görbék átláthatóbb ábrázolásáért a vizsgált periódust (2004–2014) két nagyobb részre bontottuk. A mutatók, ábrák és görbék segítségével ábrázoltuk a változásokat, pozitív és negatív események hatásait. A téma elemzésének lényeges kulcskérdése továbbra is a meghozott válságreakáló döntések elemzése, kiértékelése. A különböző összefüggések vizsgálata során a Pearson-féle korrelációs együttható segítségével elemezzük a kapott számokat, amelyek lehetővé teszik a megfelelő következtetések levonását.

A kérdések, amelyekre az egyes országok tekintetében a választ várjuk, pedig a következők:

- Mekkora a függőségi viszony az államadósság és a munkanélküliség között?
- Mekkora a függőségi viszony az GDP százalékos változása és a munkanélküliség alakulása között?
- Mekkora befolyással bír az államadósságra a GDP százalékos változása?

A MAKROGAZDASÁGI MUTATÓK KIÉRTÉKELÉSE

Államadósság¹ / Munkanélküliség²

Az első összehasonlítás alapjául a GDP-arányos államadósság és a munkanélküliség szintjének aránya szolgál.

Csehország esetén a kapott értékekből megállapítható, hogy a vizsgált első hat év alatt az államadósság és a munkanélküliség szoros, de ellentétes irányú kapcsolatban volt: míg az államadósságra leginkább a stagnálás volt a jellemző, addig ezt a biztos gazdasági háttérrel ügyesen kihasználva, a munkanélküliség szintjén számottevően fa-

ragni tudtak. Az 1. és 2. ábra görbéi leginkább csak a válság kitörésének évében, 2009-ben kezdtek együtt mozogni, amikor az államadósság növekedésével nem sikerült úgy beindítani a gazdaságot, hogy az kompenzálni tudja a hirtelen megugró munkanélküliségi szintet. Ez jellemezte a második periódust is, azaz a két mutató előbb együtt tovább emelkedett, majd egy viszonylag magasabb szintet elérve stagnált, és éveken keresztül nem jártak sikerrel a görbék mérséklését célzó intézkedések.

1. táblázat: Az államadósság és a munkanélküliség aránya

Államadósság/ munkanélküliség	Csehország	Lengyelország	Magyarország	Szlovákia
2004/2009	-0,1314	-0,3260	0,9708	0,6503
2009/2014	0,4864	0,8438	0,7635	0,5559

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Lengyelország esetében, Csehországhoz hasonlóan, az államadósság, bár az évek alatt erőteljesen hullámzott, a 2004 és 2009 közötti időszakra nézve mégis meglehetősen szűk, ötszázalékos sávban vett fel értéket. A munkanélküliség görbéjének meredek esése ugyanúgy a stabil makrogazdasági háttérkörnyezetnek volt köszönhető, mint nyugati szomszédja esetén. 2009-ben az államadósság megugrásával egy időben a munkájukat elvesztők száma is gyors emelkedésnek indult. A kormány saját gazdaságába való sikeres beavatkozásai nyomán sem az államadósság görbéje, sem pedig a munkanélküliség szintje nem szállt el. A rendkívüli szorosság azt feltételezi, hogy az állam által meghozott rendelkezések szinte azonnal kifejtették hatásukat a lengyel gazdaságban. Ezt támasztja alá többek között az is, hogy az indexek a válság begyűrűzését követően már egyforma hullámmal mozogtak, és sem az államadósság, sem a munkanélküliség esetében komolyabb kilengés nem volt tapasztalható.

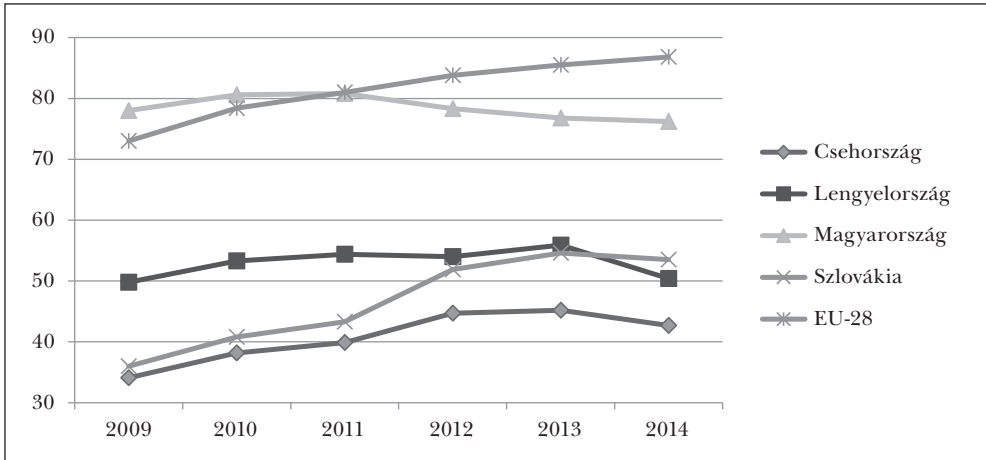
Mivel Magyarország sosem tartozott az államadósság szempontjából kedvező helyzetben lévő tagállamok közé, ezért a görbék között ellentétes irányú mozgást nem lehetett felfedezni. Az első periódusban az adósságállomány folyamatos növekedése a gazdasági fejlődés lassulását idézte elő. Ennek következtében a kezdetekben a térség legkedvezőbb szinten lévő munkanélküliségi rátája emelkedésbe kezdett. Ha egymásra csúsztatnánk a két görbét, lényegében teljesen fednék egymást.

Az évtized elején a felhalmozott államadósság elérte a maximumát, amit egészen 2014-ig lassú enyhülés követett. A munkanélküliség változása szintén hasonló utat járt be, de itt a meghozott kormányzati válságreakáló intézkedések lassabban éreztették a hatásukat, ezért, bár két év késéssel, de a másik mutatóhoz képest nagyobb volumenű apadás következett be.

Szlovákia tekintetében a két görbe kapcsolata, ha nem is volt annyira szoros, mégis mindvégig közeli értéket vett fel. A folyamatosan csökkenő tendenciák csak a recesszió beálltakor váltottak át ismételten emelkedésbe. A kapcsolat azért nem nevezhető szorosabbnak, mert míg a munkanélküliség esetén magas kezdeti értékről indult a látványos fogyás, addig az államadósság terén mindvégig meglehetősen jó helyzetben

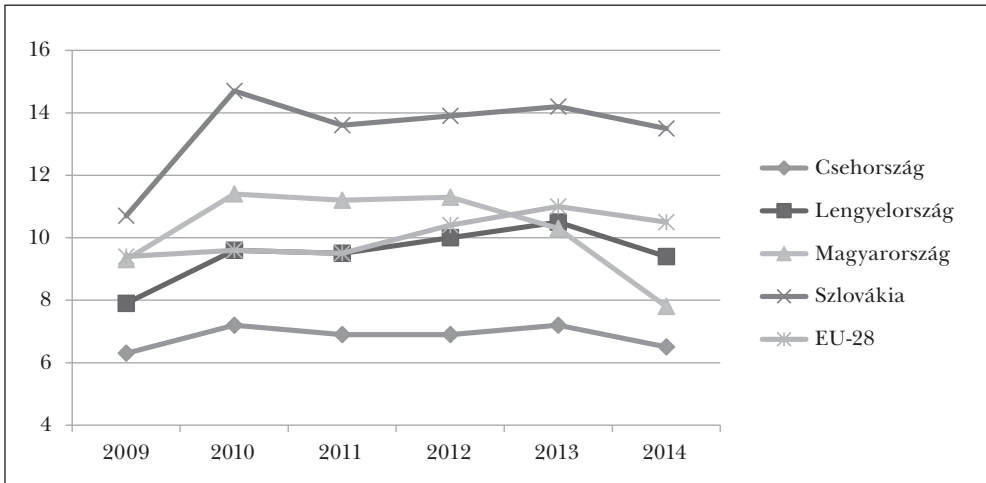
volt az ország. A két görbe közös iránya a válság kezelésének ideje alatt is megmaradt: csakhogy amíg a munkanélküliség szinte azonnal kilőtt, és egy év alatt közel másfélszeresére növekedett, addig az államadósság csak lassú duzzadásba kezdett. Ennek is köszönhető, hogy még időben sikerült megfékezniük a helyzet további romlását. A körülmények rendeződését mutatja, hogy az utolsó vizsgált évben mindkét mutatón már némi mérséklődés jele volt felfedezhető.

1. ábra: A visegrádi országok GDP-hez viszonyított államadósságának alakulása 2009 és 2014 között

Forrás: KSH

2. ábra: A munkanélküliség alakulása a visegrádi országokban 2009 és 2014 között

Forrás: KSH

GDP százalékos változása³ / Munkanélküliség⁴

A második összevetés két tényezője közül az alap a GDP egyik évről a másik való változásának százalékos értéke, a másik pedig ismételen a munkanélküliség mutatója. A GDP éves százalékban mért változását azért választottuk a GDP egy főre vetített értéke helyett, mert véleményünk szerint egy időszakra vetítve az egyik évnek a másikhoz viszonyított arányával jobban kifejezhető az országok gazdasági teljesítménye.

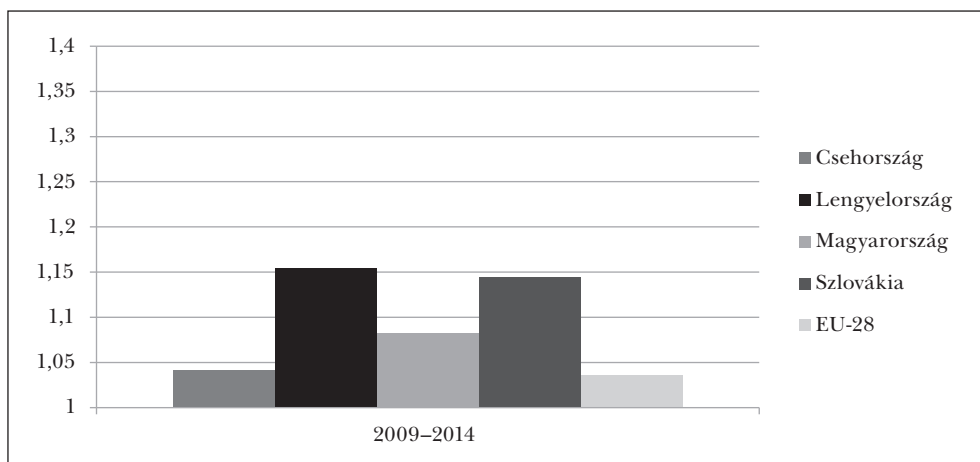
2. táblázat: A GDP százalékos változása és a munkanélküliség összevetése

A GDP százalékos változása/ munkanélküliség	Csehország	Lengyelország	Magyarország	Szlovákia
2004/2009	0,3608	0,2376	-0,9382	0,2157
2009/2014	0,6190	-0,2406	-0,0481	0,9511

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

A gazdaság hirtelen esésének következtében, bár kis időbeni elcsúszással, de az állásukat elvesztők száma újfent jelentős emelkedésnek indult. A cseh gazdaság két év alatt bekövetkező húszszázalékos zsugorodása olyan nagy volumenű volt, hogy magával rántotta az addig kedvező számokat elérő munkanélküliséget. A válság utáni időszakban már egy, az eddigieknél jóval szorosabb kapcsolat olvasható ki a táblázatból: az újra növekvő pályára állított cseh gazdaság teljesítménye azonban arra mégsem volt elegendő, hogy meg tudja oldani a munkanélküliség egyre duzzadó problémáját, amely így tartósan magasabb szintre állt be.

3. ábra: A visegrádi országok bruttó hazai össztermékének százalékos változása, 2009–2014

Forrás: KSH

Lengyelország, mind a mezőnyből, mind pedig Európából egyedülként, mindvégig fejlődésben maradt. A kezdeti, 6-8 százalékos éves bővülésük ugyan fokozatosan lecsökkent, de komolyabb recesszió ennek ellenére nem volt megfigyelhető. Ez kedvező helyzetbe hozta a munkanélküliség mutatóját is, amit a csatlakozáskori 20 százalékról egészen 6 százalékra sikerült visszazsorítaniuk. A válság éveiben az addig mutatott fejlődés töretlen üteme megakadt, és bár zsuorodásról továbbra sem beszélhetünk, a lengyel növekedésnek leginkább már csak fellángolásai voltak észlelhetők. A vállalatok bezárásával vagy csak a költségsökkentések miatti átszervezések következtében pedig számos helyen leépítésekbe fogtak, ami a munkanélküliség szintjének növekedéséhez vezetett. Ezáltal hiába az egyedüli tettük, még a lengyel csoda sem segített rajtuk, hogy képesek legyenek minden munkahelyet megmenteni.

A magyar gazdaság a csatlakozást követő évektől már folyamatosan egyre romló görbét produkált: a recesszió lényegében már az előtt beállt az országban, mielőtt Amerikában egyáltalán kitört volna 2008-ban. Az egyre nagyobb méreteket öltő krach még ebből a gyenge helyzetéből is mélyebbre tudta lökni az országot, ami a térségben kiugró méretű zsuorodáshoz vezetett. Ehhez képest a munkanélküliség mutatója meglehetősen jól tartotta magát éveken keresztül, a szinte hihetetlen öt százalékról azonban lassan egészen tízig kúszott fel, amiben domináns szerepe volt a bruttó hazai össztermék megállíthatatlannak tűnő zuhanásának is (Matolcsy, 2008). A kilábalás időszakában előbb a munkanélküliség emelkedésének a megállítása, majd az éveken át tartó stagnáló időszak utáni csökkenése is a magyar gazdasági teljesítmény fokozatos beindulásának volt köszönhető. Az előrelépés, bár továbbra is meglehetősen lassú volt, mégis állandónak volt tekinthető, ami egyértelmű bizakodásra adhat okot.

Szlovákia esetén a már említett magas értékről kellett a munkanélküliség szintjét a lehető legalacsonyabbra szorítani, amit a gazdaság éves fejlődésének mutatója egyértelműen garantálni tudott. Az 5 százalékról induló növekedés az évek alatt csak még tovább erősödött, egészen a 10 százalék fölötti eredményig, amelyet azonban egy erőteljes, két év alatt végbemenő 15 százalékos zuhanás zárt le. A gazdaság szerencséje, hogy a kezdetekben ezt nem követte a munkanélküliség szintjének változása, így a szlovák kormánynak elegendő ideje maradt arra, hogy először a gazdaság megmentésére koncentrálhasson, és elfogadtasson olyan szociális intézkedéseket, amelyekkel tompítani tudják a munkanélküliség esetlegesen bekövetkező, nagyobb mértékű növekedését. Az előrelátásuk részben kifizetődőnek bizonyult, azonban még így sem tudták megakadályozni, hogy a munkanélküliek amúgy sem alacsony, 10 százalék fölötti értéke tovább emelkedjen. Érdemes megfigyelni, hogy bár a gazdaság egyértelműen fejlődésnek indult, ezzel egy időben még többen váltak állástalanná, majd amikor a hazai termelés visszább esett, mégis növekedni kezdett a foglalkoztatottak száma. Ennek egyik oka a munkaerő versenyképességével kapcsolatos problémák. A szlovák gazdaság fejlődését az ország munkaerőpiaca már nem tudta kielégíteni, mivel a szakmai tudást megkövetelő pozíciókra és beosztásokra a felkínált, állásukat veszített emberek alkalmatlanok. Ezeknek a helyeknek a betöltésére az üzemek már külföldről szívják el a szükséges emberi erőforrásokat.

A GDP százalékos változása⁵ / államadósság alakulása⁶

3. táblázat: A GDP százalékos változása és az államadósság összevetése

A GDP százalékos változása/ államadósság	Csehország	Lengyelország	Magyarország	Szlovákia
2004/2009	-0,9520	-0,7287	-0,9344	-0,4854
2009/2014	0,4222	-0,2228	-0,0638	0,4130

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Csehország esetében a két mutató szoros, de egyúttal merőben ellentétes utat járt be. A rendkívül jó helyzetben lévő államadósságnak köszönhetően, a gazdaság folyamatos bővülést tudott produkálni. A helyzet romlásával a két görbe értelemszerűen más és más irányba mozdult el. A hazai produktum csökkenését az államnak kompenzálnia kellett valamilyen forrásból, ami az államadósság hízásához vezetett. A válság utáni időszakban ellenben már hasonló irányba fordultak. Ez a gazdasági növekedés a hitelből való stimulálást feltételezi: bár a GDP egy ideje már tartósan emelkedő pályára állt, ezt egyidejűleg az államadósság növekedése is követte, így a cseh gazdaságélénkítő csomagok nem érték el a kívánt rövid távú hatást, azaz a gazdaság egyelőre nem volt képes jelentősebb állami investálás nélkül fejlődést elérni.

A lengyel görbéken, bár nem ekkora szorosságban, de lényeges hasonlóságokat fedezhetünk fel: az államadósság lassú emelkedése továbbra is segített fenntartani a virágzó időszakot. Ezt az adósság értékének maximuma követte, ami egyúttal az államadósság indexén a periódus minimumértéke is, majd pedig az érték folyamatos lassulásba fordult át. A gazdaság teljesítményének folyamatos csökkenésével fordítottan arányosan azonban az államadósság nem nőtt meg, így az fejlődésnek továbbra is sikerült biztos bázist képezni. A későbbiekben a két görbe mozgása lényegében egymástól függetlenül vette fel az értékeit. Jól megfigyelhető azonban, hogy a fellendítéshez szükséges beruházások fedezetét az ország már kénytelen volt hitelből finanszírozni, de ez még nem vezetett az adósságállomány jelentősebb növekedéséhez. A periódus utolsó évében az ország eredményesen talpra tudott állni, hiszen a gazdasági növekedés mellé már az államadósság csökkenése párosult.

Magyarország a tökéletes mintapéldája annak, ahogyan ez a két mutató befolyásolni tudja egymást. Az elhibázott intézkedések sorozata belesodorta az országot egy adósságspirálba, amelyből csak nehezen lehet kikerülni, ezáltal a gazdaság fejlődésének folyamatos lassulását egyre növekvő állami kiadásokkal kívánták kompenzálni (Matolcsy, 2008). A továbbra is rendületlenül folyósított pénzek felhasználása azonban nem megfelelő módon történt, így a hazai termelésre érdemi hatást nem tudtak gyakorolni. Ez a tendencia egyre csak folytatódott, bármiféle lényeges előrelépés nélkül: abszurd szituációba sodródott az ország, amelyben az állami pluszkiadások jelentős része olyan beruházásokra ment el, amelyek nemhogy emelni nem tudtak a GDP-n, hanem csak tovább rontották azt. A helyzet a 2008–2009-es nehéz időszakot követően némileg pozitív irányban módosult. Bár az adósságállomány szüntelenül tovább hí-

zott, az állami beruházások kezdték éreztetni a hatásukat, és az országot kedvezőbb makropályára állították rá. Az időszak végén a gazdaság teljesítménye arra is képesnek mutatkozott, hogy fokozatos csökkentést érjen el az adósság terén, így a kedvező folyamatok segítségével végre egy hosszan tartó fellendülés következhet be.⁷

Szlovákiában a válság kitörése előtti évekig hiánytalanul megfigyelhetők voltak azok a jellemzők, amelyeket egy korszerű, ám önmagát ellátni még nem képes kis ország mutathat: a beáramló külföldi tőke biztosította a tartós gazdasági növekedést, így az ország a fennmaradó kapacitásai segítségével évről évre faragni tudott az államadósságán. Amint azonban lankadt a beruházási kedv, és a GDP negatív tendenciát vett fel, az államnak kellett valahonnan pótolnia a kieső külföldi tőkét, amivel jelentős terheket vállalt magára. Az intézkedés egyértelműen sikeres volt, hiszen bár néhány év alatt mintegy másfélszeresére nőtt az adósságuk, a gazdaságot sikerült újfent beindítani.

KÖVETKEZTETÉSEK

A feltárt kapcsolatokat követően azokat a javaslatainkat, következtetéseinket írjuk le, amelyek nemcsak az egyes tagállamok, hanem az Unió szintjén is előrelépést jelenthetnek.

1. Az Európai Unió intézményrendszerének felülvizsgálata szükséges. A válság nagyon hamar és jól láthatóan felszínre hozta azokat a problémákat, amellyel az EU évtizedek óta szembesül, és amelyeknek a megoldását eddig teljes mértékben elodázta. Az alapcélként meghirdetett gazdasági és politikai integráció közül egyelőre, úgy tűnik, csak az előbbi részben valósult meg. Az Unió ugyanis képtelen volt egy olyan összeurópai válságkezelő programot kitűzni, amelyet legalább az államok többsége hajlandó lett volna elfogadni, és mögé felsorakozni. Elég csak a négy vizsgált országot alaposabban megfigyelni, máris a szemünk elé tárul a probléma, hiszen már ez a négy ország is háromfajta elképzeléssel rendelkezik arról, mit is ért uniós tagság alatt. Szlovákia az eminens, amely lényegében aláveti magát az európai eszméknek és döntéseknek, amelybe beletartozik a gazdasági integrációjának egy magasabb szintre lépése is, melynek köszönhetően a fejlődésük üteme az egyik legerősebb volt. Ennek megfelelően a legnagyobbat is ők zuhantak, amiből azonban, kis gazdaság lévén, ugyanolyan gyorsan fel is tudtak állni. Lengyelország számára fontosak az európai források, de egyúttal igyekszik védeni is a saját gazdaságát, és a befolyó támogatásokból próbálja leginkább fejleszteni, és a hazai piacra termelni. Ellenben politikai szempontból talán Lengyelország jár a négy ország közül a legfejlettebb szinten, és befolyását egyre nagyobb mértékben igyekszik kiterjeszteni Európára. Csehország és Magyarország szintén előszeretettel részesül a több száz millió eurós támogatásból, ellenben egyre kevésbé tolerálják, hogy a hazai politika ügyeibe bárki is nagyobb mértékben beleszóljon. Ezekért a feltárt okokért szükségesnek vélnénk minél hamarabb egy közös, átfogó irányelv kidolgozását, hiszen az EU-ban a kölcsönös függőségi viszony miatt a kilábalás csak együttes erővel valósulhatna meg.

2. Égető, a tagállamoktól mielőbbi megoldást sürgető probléma az euró kérdésköre. Úgy azonban nem lehet – az előző felvetéseinkből kiindulva – gazdasági fellen-

dülést és integrációt elérni, hogy az abban részt vevő országok harmadában más a hivatalos fizetőeszköz. Legfőképpen a kisebb, kiszolgáltatott helyzetben lévő államok számára, amelyek csak korlátozott ideig képesek megvédeni a valutájukat az esetleges külső támadásokkal szemben, szükséges lenne az euró mihamarabbi bevezetése. Ez egyidejűleg a saját monetáris eszközök megnyirbálásával járna, amit ellenben a kormányok többségének nem áll szándékában kiengedni a kezéből. A másik oldalról megközelítve, kijelenthető, hogy az eurónak is szüksége lenne a terjeszkedésre, amennyiben tényleges ellenfelet kívánnak állítani a jelenleg uralmon lévő dollárnak.

3. Harmadik felvetésként a már-már legendás, kőbe zárt maastrichti kritériumokat említjük. Bár a vizsgálódás alatt igyekeztünk a visegrádi négyek országainak teljesítményére szorítkozni, ennek ellenére egy-egy elemzett ábrán bemutattuk az EU-28-ak által produkált értékeket is. Bebizonyosodott ugyanis, hogy ezek a kritériumok egy erős központi felügyelet nélkül vajmi keveset érnek. Legszembetűnőbb talán az államadósság szintjének alakulása, ahol Magyarország, az időközben már csökkenő mutatójával az uniós átlagot lefelé húzza. Ez mindenképpen elgondolkodtató, hiszen az államadósság egy-egy ország esetén nem egy év alatt alakul ki és halmozódik fel, hanem hosszú évek deficités költségvetéseiből tevődik össze. Az Unió vezetése és szabályzata ennek ellenére ragaszkodik ahhoz, hogy csak 60 százalék fölött indítsa meg a túlzottdeficit-eljárást. Az eljárás keretében meghozott intézkedések ugyanakkor leghamarabb csak 1-2 év múlva kezdik el éreztetni csökkentő hatásukat. Ennek ismételt legjobbj példája a magyar gazdaság helyzete, amelynek csak a legmegfelelőbb pillanatban sikerült becsúszni a fentebb már említett hatvanszázalékos államadósság-szint alá, azóta viszont még csak a közelében sem jár annak. Ezért célszerűnek tartanánk a napjainkra elavulttá vált kritériumok rugalmasabbá tételét, adott esetben felfüggesztését, vagy akár eltörlését is. Akkor lenne ismételt értelme ezeknek az előírt szinteknek, amennyiben az EU is betartatná őket, és a kihágásokat szankcionálná.

4. Kiemelten felhívjuk a figyelmet az erőskezü európai vezetés hiányára, melyre alapul a következő felvetésünk is, ami az uniós források szétosztásának és a kifizetett pénzekből megvalósított projektek ellenőrzésére vonatkozik. A frissen csatlakozott tagországok belépésükkor éppen a hétéves európai költségvetési periódus közepébe csöppentek. Ebben az időszakban még nem ők élvezték a prioritást, mégis az első évektől kezdve jelentős összegekkel támogatták a gazdaságukat. A 2007-ben indult újabb hétéves periódusban azonban már alaposan megnyitották számukra a pénzcseppeket: csak a magyar állam 35 milliárd eurónyi uniós támogatást igényelt és hívott le. Ha még ez a hihetetlen mennyiségű pénz, ami az egyéves magyar termelésnek megközelítőleg a fele, sem volt elegendő arra, hogy kirángassa az országot a gödörből, akkor ott valami probléma lehet. A kifizetésre került pénzeknek valahol el kellett tűnniük, ami ismételt a rendszer gyengeségét és nehéz átláthatóságát támasztja alá. Véleményünk szerint bár a felhasználás folyamatos felügyelete többletkiadással járna az Unió számára, ez a megnövekedett szigor hosszabb távon kifizetendőbb lenne.

5. A komoly szakértelemmel bíró nemzetközi hitelminősítő intézmények túlságosan is nagy befolyással bírnak a világban zajló eseményekre, erre a hatalomra azonban nem feltétlenül szolgáltak rá. Amennyiben egy országot a saját, felelőtlen gazdálkodá-

sa vagy külső behatások miatt leminősítenek, az mélyebbre lökheti az adott országot, ahonnan a kilábalás még nehezebbé válik. Az alacsonyabb besorolás után még az addig felénk irányuló befektetői bizalom is megrendül, így éppen azoktól a forrásoktól esik el, amelyek a probléma megoldásához elengedhetetlenül szükségesek lennének. Az országok a rendelkezésükre álló szűkebb mozgástér miatt az állami kiadások visszavágásához és a közterhek emeléséhez kénytelenek nyúlni, ami a csökkenő fogyasztás miatt épp a gazdaságuk zsugorodásához vezet. Ez idővel olyan öngerjesztő folyamatba fordul át, amely tartós mélyrepülésbe lökheti az országot, egyben a térség helyzetére is nagymértékben befolyással lehet. Indokolt lenne tehát a hitelminősítő intézmények befolyását csökkenteni, legfőképpen azért is, mert mint kiderült, ők sem tévedhetetlenek, és döntéseik nyomán jelentősen visszavethetik az országok fejlődését.

6. A folyó fizetési mérleg és az államadósság kapcsolatát már vizsgálatnak vetettük alá, ahol megállapítottuk, hogy azon országok tekintetében, amelyek még nem álltak át az euró használatára, a folyó fizetési mérleg pozitív egyenlegével eredményesebb harcot tudnának vívni az államadósság ellen. Kiemelnénk azt is, hogy a V4 országai nemcsak gazdaságilag, hanem sajnálatos módon energetikailag is jelentős mértékben a külföldre kell hogy hagyatkozzanak. Az importjuk tetemes részét az energiahor-do-zók befolyása adja, amely komoly kockázatot rejt magában: a fizetőszköz euróval szembeni gyengülése miatt a behozatal ára megnő, ami hosszú távon veszélyeztetheti a lakossági ellátás rendszerét is. Ezért lenne megfontolandó az olyan, amúgy kisebb energiaszükségletű országokban, mint Csehország és Magyarország, hogy a megújuló, zöld energiaforrások jelentősebb állami támogatásával csökkenteni lehetne a külföldtől való függőségüket, ezáltal a behozatal mértékében is folyamatos mérséklődést lehetne elérni. A magasabb folyó fizetési mérleg egyenlege pedig biztatólag hatna az államadósság kezelésére is.

7. A V4 országainak gazdaságában talán túlzottan is nagy szerepet játszik a külföldről az elmúlt évtizedekben betelepült gépjárműipar. Az ipari termelésük átlagosan negyedét biztosító szektor az előző időszakban is segített kiemelni az országokat a káoszól és reménytelenségből. Ehhez a kiemelt helyzetükhöz természetesen jelentősen hozzájárult az ország vezetése, hiszen presztízsértékű egy-egy autómárka jelenléte. Bár a termelési mutatóik világszínvonalon is kiemelkedő értékeket produkáltak (Szlovákia évi 180 autó/1000 fő arányával világelső), előre borítékolható, hogy az ehhez a fejlődéshez szükséges bővítési ütemet egyik gyártó sem fogja tudni tartani, így várható, hogy ez a tendencia hamarosan eléri a maximumát, és a gazdaság megakadásához vezet. Közrejátszik ebben a Szlovákiában már felmerült képzett munkaerő és szakember hiánya, valamint a régebben még vonzóknak tekintett, napjainkra azonban jelentős mértékben megdráguló közép-európai viszonyok is. A válság évei emellett rávilágítottak arra is, hogy amennyiben egy ország túlságosan is egy iparágra specializálódik, az túlzott kockázatot jelent a számára. Ennek veszélyét tapasztalhatták meg az elmúlt pár évben: miután a termelésük exportra történik, a külföldi piacokról érkező kereslet lassulása visszavetette a gyártás ütemét. Ez az állapot végül csak átmeneti volt, a helyzet normalizálódásával egyidejűleg a termelési kapacitást ismét növelni tudták. Ez mégis elgondolkodtató lehet a vezetők számára,

hogy csökkentve autóiipari függőségüket, más szegmensekben keressék a megoldást. Erre lehetőségként akár az elektronika vagy a napjainkban is még mindig világszínvonalú gyógyszergyártás szolgálhatna. Emellett a hazai körülmények javítása érdekében az agrárszektor eredményes fellendítése is kiválthatná a járműgyártást: a kevésbé magas képzettségű tömegeknek is tudnának a szektorban munkát biztosítani, a megnövekedő termeléssel egyúttal hozzájárulhatnának az élelmiszerek árának csökkentéséhez is.

JEGYZETEK

- ¹ https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tsdde410.html.
- ² <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tipsun20&plugin=1>.
- ³ <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdec100&plugin=1>.
- ⁴ <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tipsun20&plugin=1>.
- ⁵ <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdec100&plugin=1>.
- ⁶ https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tsdde410.html.
- ⁷ http://index.hu/kulfold/eurologus/2016/03/04/het_evig_egy_helyben_alltunk/.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Almási Miklós (2009): *Hová tűnt az a rengeteg pénz? Válságkönyv*. Athenaeum Kiadó, Budapest.
- Asztalos Viktor (2015): A válságkezelés fiskális eszközei – összehasonlító elemzés. *Pénzügyi Szemle*, 60. évf., 4. sz., 473–492.
- Bumm.sk (2013): Többet nyert, mint veszített az euró bevezetésével Szlovákia. *Bumm.sk*, www.bumm.sk/archivum/2013/11/22/89277_tobbet-nyert-mint-vesztett-az-euro-bevezetesevel-szlovakia.
- Burgerné Gimes Anna (2011): A kelet-közép-európai országok válsága a globális krízis tükrében – válaszok a válságra. *Statistikai Szemle*, 89. évf., 6. sz., 644–666.
- Economist (2008): Helping hand to homeowners. *Economist*, www.economist.com/node/12470547.
- EKB (2009): *Szlovákia (2009. január 1-jétől)*. Készpénzcsereék. Európai Központi Bank, www.ecb.europa.eu/euro/changeover/slovakia/html/index.hu.html.
- Farkas Beáta (2012): A világgazdasági válság hatása az Európai Unió régi és új kohéziós tagállamaiban. *Pénzügyi Szemle*, 57. évf., 1. sz., 52–68.
- Federal Reserve System (2008): *Open Market Operations*. www.federalreserve.gov/monetarypolicy/openmarket.htm.
- Index (2008): Az egész fejlett világ recesszióba süllyedhet. *Index*, www.index.hu/gazdasag/vilag/imf081107/.
- Kitekintő.hu (2012): Példaértékű a lengyel válságkezelés. *Kitekintő.hu*, www.kitekinto.hu/euro-pa/2012/02/24/peldaertek_a_lengyel_valsakgezeles/#.Vt6GdGN8II0.
- Kovács Árpád – Halmosi Péter (2012): Azonosságok és különbségek az európai válságkezelésben. *Pénzügyi Szemle*, 57. évf., 1. sz., 9–26.
- Lámfalussy Sándor (2008): *Pénzügyi válságok a fejlődő országokban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lentner Csaba (2010): A magyar gazdasági válság és válságkezelés néhány történeti és nemzetközi aspektusa. *Pénzügyi Szemle*, 55. évf., 3. sz., 561–584.
- Lentner Csaba – Zéman Zoltán (2017): A pénzügyi válság bankszabályozási kontroll elveinek meghatározóbb történeti elemei. *Európai Jog*, 17. évf., 1. sz., 8–13.
- Magas István (2010): A pénzügyi válság hatása kis nyitott gazdaságokra: Magyarország esete. *International Relations Quarterly*, vol. 1, no. 3., 1–10.

- Matolcsy György (2008): *Éllovasból sereghajtó. Elveszett évek krónikája*. Éghajlat Kiadó, Budapest.
- Matolcsy György (2015): *Egyensúly és növekedés*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Meggyes, Rita – Zéman, Zoltán – Zsarnóczai, Sándor – Bárczi, Judit (2014): Role Function and Forms of Money in the XXI. Century. Correlation Between Monetary Bases and Widely Defined Money Supply. *Sylwan*, English Edition, vol. 158, no. 11.
- Novák Tamás – Wisniewski Anna (szerk.) (2009): Az új EU-tagállamok és a tagjelöltek helyzete a válságban. In: *A globális válság: Hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások*. 11. kötet, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest.
- Origo (2008a): Soros: Súlyos pénzügyi válság fenyeget. *Origo*, www.origo.hu/gazdasag/hirek/20080121-soros-gyorgy-a-vilaghaboru-ota-legsulyosabb-penzugyi-valsag-fenyeget.html.
- Origo (2008b): Segít az IMF, de nagy ára lesz. *Origo*, www.origo.hu/gazdasag/valsag/20081113-imf-hitel-kamatnyereseg-es-vitak-mire-lehet-kolteni-a-hatalmas.html?pldx=1.
- Origo (2010): Sok kis motor hajtja a lengyel gazdasági csodát. *Origo*, www.origo.hu/gazdasag/hirek/20100211-a-lengyel-csoda-magyarorszagon.html.
- Portfolio.hu (2013): Véget ért a lengyel csoda. *Portfolio.hu*, www.portfolio.hu/gazdasag/veget_ert_a_lengyel_csoda.185596.html.
- Sipos Mihály (2010): *A járműipar Szlovákiában*. Szakmühelyi tanulmány, NGM, http://2010-2014.kormany.hu/download/6/15/10000/szlovak_autoipar.pdf.
- Sorkin, Andrew Ross: (2008): Lehman Files for Bankruptcy; Merrill Is Sold. *The New York Times*, www.nytimes.com/2008/09/15/business/15lehman.html?_r=0
- Soros György (2008): *A 2008-as hitelválság és következményei. A pénzügyi piacok új paradigmája*. Scolar Kiadó, Budapest.
- Szentes Tamás (2009): *Ki, mi és miért van a válságban? A leegyszerűsítő nézetek és szemléletmód kritikája*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Végh Marcell Zoltán (2013): Válságkezelés innovatív módszerekkel – Közép-Európa EU-tagállamai példáin keresztül megközelítve. In: *Innováció: a vállalati stratégiától a társadalmi stratégiáig*. Szerk. Bajmóczy Zoltán, Elekes Zoltán, JATEPress, Szeged, 45–60.
- Zéman Zoltán – Bárczi Judit – Hajós László – Zsarnóczai Sándor (2014): Special Condition's Hungarian Method of 2008 Credit Crisis. *Sylwan*, English Edition, vol. 158, no. 5.